

ISTVÁN KIRÁLY MŰZEUM KÖZLEMÉNYEI

SZERKESZTI: FITZ JENŐ

B. sorozat 11. sz.

FITZ JENŐ:

A KÖZÉPKORI
SZÉKESFEHÉRVÁR

1957

SZÉKESFEHÉRVÁR

Székesfehérvár hosszú és eseményekben gazdag történetében egyetlen korszak nem olyan szép, teljes és jelentős, mint az ébredő középkor. A török idők kegyetlen dúlásai szinte semmit sem hagytak számunkra a múlt nagyszerű alkotásaiból, bőségéből, a régi város hangulatából. De tévedés volna azt hinni, hogy a város dicsőséges ifjúsága nyom nélkül enyészett el. Az értő szem, ha nem is nyomoz elsüllyedt korok után, egy-egy régi házban, kanyargó utcában ma is felismeri a középkori ember keze nyomát. A romok, a faragott kövek, a földből előkerülő cserepek, érmek, az oklevelek, a város falai közt írt régi krónikák, a nagy templomban és a fényes városban ámulva járó idegenek emlékezései mind-mind beszédes tanúi ennek a semmibe veszett múltnak. Ezek a mozaik töredékek ha még nem is adnak teljességet a város középkori sorsáról, életéről, a körvonalakat már megbízhatóan kirajzolják előttünk.

A történeti Székesfehérvár nem volt olyan mértéktelenül szétterjedt, mint a mai. A Sárvíz és a Gaja megrekedt vizei széles, helyenként tóvá mélyülő mocsarakkal vették körül a város négy szigetét. Ezeket még a XVIII. században is egy-egy töltésen és könnyen felszedhető fahidakon lehetett megközelíteni.¹ A szigetek egyike a mai belváros. A Ságvári Endre tér és a Vörösmarty tér, a Várkörút és a Piac tér között határait ma is jelentős szintkülönbség mutatja. Keletről száz méternél szélesebb mocsár határolta, a másik három oldalon szélesebb-keskenyebb csatornák választották el a szomszédos, szintén mocsaraktól körülfogott szigektől. Az északi sziget a mai Felsőváros egy részét foglalta magában: a régi csatorna föld alá rejtve fut ma is a Mészöly-, Honvéd- és Rezeda utcákban, a Királykút utcában, amely a szigetet kelet felől határolta. A sziget déli végét a Rákóczi út és a Dózsa György tér alsó része alkoták. A Palotaváros alakja csak északon módosult valamit a csatornák szabályozása következtében. A tágas Piac tér ma is őrzi a két szigetet elválasztó széles folyóág méreteit. A déli sziget kiterjedését a Széchenyi utca két oldalának telekhatárai jelölik ma is, a Vörösmarty tér déli kijárata és az Aszalvölgyi csatorna között.²

Ez az ingoványoktól körülvett, egészségtelen, de jól védhető terület az őskor, a római századok és a népvándorlaskor idején sohasem volt más, mint félreeső, gyéren lakott telep. Ebből a jelentéktelenségből a IX. század végén, a honfoglaló magyarok megtelepedésével emelkedik ki. A Maroshegyen és a Szárazréten feltárt sírok arra mutatnak, hogy a magyarok megjelenése előtt Székesfehérvárt nagyobb szláv település

Kiadja

a székesfehérvári ISTVÁN KIRÁLY MŰZEUM. (Székesfehérvár, Ságvári Endre tér 3.). Készült 2000 példányban. A kiadásért felelős dr. Fitz Jenő múzeumigazgató.

alakult ki — talán ez vezethette a hódítókat arra, hogy itt üssék fel szállásaikat, ahol kiépített vár, elegendő ember, szolga állt rendelkezésükre.³

„... Midőn a Dunán átkelve Pannoniába jöttek,” mondja a honfoglalás eseményeinek előszámlálásában Kézai Simon krónikája, „maga Árpád vezér ott ütötte fel sátrait, ahol most Fehérvár városa van s e hely volt Árpád vezér első szállása.” Hasonlóképpen írt Kálti Márk is a Képeskrónikában, később Bonfini, Ransanus és mások. Az utóbbiak a fehérvári határban Noé hegyét említik, ahol Árpád fejedelem megállott és letelepült seregével. A krónikák mellett, amelyek sokszor homályos hagyományokra támaszkodtak, vagy a maguk korának állapotát vetítették vissza az elbeszélő korba, a város neve maga is kétségtelen bizonyítéka, hogy már a honfoglalást követő évtizedekben a fejedelmek székhelye volt. Az orosz steppe lovas népei egy-egy terület elfoglalása után mindig hasonló elvek szerint telepedtek meg: a húnokra, avarokra, magyarokra egyaránt jellemző volt a kettős királyság intézménye, egyikük a birodalom nyugati, másikuk a keleti részében székelt, székhelyüket — így többek közt a kazároknál is —, Fehérvárnak nevezték. A magyaroknál a fejedelmek szállása Fehérvár, a Gyulák székhelye Gyulafehérvár volt.⁴ A honfoglalók megtelepedését a város környékén lévő korabeli temetőkből is jól igazolni tudjuk. A rádiótelepi temető 72 sírjában a férfiak mind magyarok. Leleteik: hajfonatszorító karikák, övkatrészecskék, nyílhegyek, harci balták, kétélű kardok, íjak és tegezecskék, illetve vas maradványai, lókoponyák és alsó lábszárak, kengyel, csikózabla. A női sírokban több a szláv elem. Ezek a leletek a két nép fokozatos összevegyülésére utalnak.⁵

A fejedelmi szállást később a tolnai-somogyi ellenséges hadnagyközelsége miatt Géza fejedelem Esztergömmel cserélte fel.⁶ Itt született és székelt Szent István is, — a fejedelmi nem szűkebb hazája azonban továbbra is Fehérvár maradt. Gézát magát is itt temették el, a későbbi Szent Péter és Pál apostolok templomának helyén,⁷ (a mai székesegyház dombja), de ez nyilatkozik meg első nagy királyunk intézkedéseiben is, aki a középkori magyar állam megalkotásában Székesfehérvárt jelölte ki családjá koronázó és temetkező helyének.

A város első említése 1002-ből való: a veszprémi püspökség alapítólevele a városnév egyszerű fordításával Alba Civitasnak nevezi, ellenében a később általánossá vált Alba, illetve Alba Regia elnevezésekkel. A városról szinte semmit sem tudunk ebben az időben (és még 150 éven át csak egy-egy bizonytalan adatra támaszkodhatunk). Maga Szent István hatalmas alkotásokkal vetette meg a későbbi királyi város szépségének és jelentőségének alapjait. A nagy családi bazilikán kívül, a mellett prépostság épült, amelynek káptalani iskolája már a király életében országos hírnévre jutott s valószínűleg az ő idejében készült el a királyi palota is a mai ferences templom és rendház helyén.

Szent István korának egyetlen ránk maradt emléke a nagy bazilika, amelyet Keán vezér legyőzése után, 1016 táján kezdett építeni.⁸ A hatalmas alkotáshoz felhasználták a környéken, elsősorban Tác határában még álló római maradványokat, sírköveket (Herculia), de nagyobb szállítmányok érkeztek Óbudáról, a hajdani Aquincum romjai közül is.⁹ Az építkezés Szent István halálakor, 1038-ban még nem fejeződött be.¹⁰ Az 1936/37. években folytatott ásások alapján keletelt, nyolc pillérpárral három hajóra osztott, bazilikális rendszerű templom volt. Középhajója félköríves apszissal zárult (ez a rész ma is jól látható), amelynek félkúpját mozaik fedte. Mellékhajói egyenes záródásúak voltak. Nyugati homlokzatát (a mai Szabadság tér és a püspöki palota alatt) feltehetőleg két hatalmas torony díszítette. A templom előtt átrium állott. Lapos famennyezet fedte. Hosszát hozzávetőlegesen 61 méterre tehetjük, szélessége 32,50 méter volt. A királyi egyház fényéről és gazdag kiképzéséről ma már alig adhat számunkra más fogalmat, mint külső és belső díszítésre szolgáló faragványai. Ezek a kőemlékek, amelyek közt az akantuszleveles díszítmények a legjellegzetesebbek, a templomon dolgozó kőfaragó mesterekre is fényt derítenek. A későrómai formakincsből származó motívumokat lombardiai, elsősorban paviai és milanoi mesterekhez fűzhetjük. Az akantuszlevél mellett a szeszélyesen kanyargó kettős és hármas fonal is olasz eredetű. A palmetták alkalmazása azonban a honfoglaló magyarság formakincsének felhasználására mutat. Ez a díszítés arra vall, hogy a bazilika első, felsőolaszországi építői mellett magyar tanítványaik is helyet kaptak az évtizedeken át dolgozó kőfaragóműhelyben.

A templom későbbi sorsát nem kis mértékben továbbra is a kőemlékek vizsgálata alapján tudjuk nyomon követni. A XI. század második feléből számos faragott követ ismerünk, amelyek valószínűleg a templomtól délre (ma az úttest túlsó oldalán, az Ósfehérvár sörözővel szemben) emelt kis olaszizlésű kápolnát díszítették. A Hartvik-legenda szerint Szent László korában helyezették itt el a szentté avatott István király koporsóját. A hatalmas szarkofágot — 1803-ban a bazilika területén került elő — pannoniai sírládából faragták át.¹¹ Készítésének idejét kutatásunk a XI. század negyvenes éveire helyezte és a bizánci hatásra dolgozó velencei művészet alkotását látja benne. A velencei és az északolasz hatásokat érthetővé teszik azok a politikai és rokoni kapcsolatok, amelyek Szent Istvánt a dogék trónján ülő Orseolokhoz fűzte.

III. Béla uralkodásának első évtizedében a bazilikát jelentősen megújították. Az építkezés okát nem ismerjük, a pillérek átalakítása, megerősítése azonban nagyszabású munkára vall. A templom új díszítésekkel is gazdagodott. A cserfa leveleire emlékeztető kacsos, erősen tagolt levelekben végződő, kanyargó indamotívum a pécsi székesegyház mellett működő kőfaragóműhely itteni működésére enged következtetni. Az egyik

töredéken az említett indadísz között makkot rágó disznót látunk, a Rossz középkori szimbólumát. Egy pillérfej oldalait két-két összefonnyakú sárkány díszíti, egy oszlopfő akantuszleveleiből oroszlántestű, kakasfejű baziliskusz ugrik elő. Az állatalakok mellett megjelent az ember is: az egyik pillér két oldalán két apostolt látunk, fejük fölött dicsfényvel, jobbjukban kereszt, baljukban könyv. Másik töredéken két fejüket visszahajtó, nyakuknál összekötött oroszlán fején álló alakot faragott a kőfaragómester. A szakállas — valószínűleg — próféta térden alul érő köntöst visel, föléje dúsan redőzött köpeny borul, amelynek két végét maga elé húzva tartja.

A bazilika következő átépítése Károly Róbert nevéhez fűződik. Az 1318. év eseményeiről írja Kálti Márk székesfehérvári örkanonok Képes Krónikája: „Ugyanazon évben kezdé a király a Boldogságos Szűz fejevári egyházát, amely tűz által gyakorta pusztul vala, ólom tetővel fedelezni és gyönyörűséges boltozattal díszíteni, ezen kívül még nagy-erős oszlopokkal is megtámogatni.”¹² Az ólomfedél ellenére kilenc évvel később a templom újra lángok martalékává lett. „Az Úr 1327. évében, vi-rágvasárnap előtti szerdán, a székesfehérvári Boldogasszony ekléziája, ámbár ólommal volt fődve a tűzvész ellen, ahogy fentebb megemlékeztem róla, mégis siralmasan leégett és tetejéről a lemezekbe öntött egész ólom a heves tűz színe előtt olvadtan folyt, mint a viasz, kivéven egy harangtornyot, amely a sekrestye fölött van, ahol szenteknek igen sok ereklyéje van elhelyezve és őriztetik. S hogy az ő érdemeikért maradt meg, afelől senki sem kételkedik. De ugyanezt az ekléziát azután újból éppen úgy ólommal fedte be,” mondja ugyancsak Kálti Márk.¹³ Az átépítés a pillérek megerősítésén ismét látható, faragott díszítésekkel azonban nem gazdagodott. Valószínűleg ekkor kapta gótikus formáját az épület, amelyet a XVII. század elején készített metszetek oly megkapó módon örökítettek meg. Ezek az ábrázolások a nyugati toronypárt különböző magasságúnak mutatják.¹⁴

A bazilika építés-története ezzel lezárult. Nagy Lajos a déli hajóban maga és családja számára építtetett sírkápolnát, Scolari Fülöp (Ozorai Pippo) 1426-ban a templom egyik dűledező tornyát helyreállíttatta, ólomlapokkal fedette, alsó részét pedig kápolnává alakíttatta. Ezt a Fülöp és Jakab apostoloknak, valamint Szent Lászlónak szentelt kápolnát választotta Zsigmond király engedélyével maga és felesége számára sírkápolnáknak. Mátyás király a bazilikától keletre emelt maga és apja számára sírkápolnát, Kálmáncsehi Domonkos prépost pedig a bazilika északi oldalán építette az 1470-es években Szent Annáról elnevezett kápolnáját.¹⁵ A fennmaradt töredékek alapján Nagy Lajos sírkápolnájának gazdag díszítéséről adhatunk fogalmat. A kápolna töredékei között különösen Nagy Lajos és Katalin hercegnő sírkövei azok, amelyek csonkaságuk ellenére a mai nézőt is megragadják. Mátyás király kápolnáját a marad-

ványok teljesen gótikusnak mutatják. Erre vall sokszögű szentélye, nagy és erős támpilléreinek alapja is. Alaprajza hosszúkás, téglalakú, keleten a nyolcszög három oldalával zárult. Építésekor Mátyás király kibontatta a várfalat, amelyet azután úgy állítottak helyre, hogy a kápolna szentélye a falat sűrűn megszakító tornyokhoz hasonlóan ugrott ki.¹⁶

A kőtár gazdag faragványai mellett a korabeli szemtanúk leírásai adnak számot a királyi templom különleges pompájáról és szépségéről. Hartvik püspök, aki Kálmán király idejében hosszabb időt töltött Fehérvárt, áradozva írt krónikájában a templom nagyszerűségéről, pompázó belső művészi díszítéséről: „A király... magában a királyi székvárosában, amely Fejérvárnak nevezetik, azon Szűz tiszteletére és nevére híres és bámulatos alkotmányú roppant szentegyházat kezdett építeni. Ennek karfalát külön választott vésemények, padolatát pedig márványlapok ékesítik. Szavaim valóságáról az tehet bizonyosságot, aki látta annak temérdek sok palást-, egyházi készület- és egyéb ékességek nemeit, oltárai körül több tiszta aranyból készített és igen drága sorba vett kövekkel környezett tábláit, a Krisztus asztalán álló csodálatos művű oltár-sátorát és mindenféle kristály, onix-kő, arany és ezüst edényekkel teljes kincstárát.”¹⁷ A bazilika utolsó leírása Dszeláldáde Musztafa török történetírótól való, aki 1543-ban Szülejmán szultán kíséretében részt vett Székesfehérvár ostromában és elfoglalásában.¹⁸ „Különösen említendő a legalsó poklok tűzén égő királyoknak pihenő és temetkező helyeül szolgáló régi templom. Ennek minden szögletében és zúgában drága márványból, vagy kőből kifaragott csodálatos alakok voltak, amelyeknek mindegyike annak idejében hírével és hatalmával kérkedő padisah volt. Itt-ott egy-egy bálványimádónak sírhelye, máshol egy-egy feslett erkölcsű, pokolra költözött gyaurnak sírköve. Minden szögletben kőből csinált koporsókban utálatos alakok, akik a piszkosoknak országszerte híres, a sátántól megszállott szentjei valának s ákiknek fejökre csillogó drágakövekkel kirakott koronákat, mellükre arany és ezüst keresztet, kardokat és handzsárokat tettek, ujjakra pedig nagy értékű arany gyűrűket húztak ékességül. Végre egész belseje tömve volt a világot elhagyott szerzetesekkel és gyehennára költözött papokkal.”¹⁹

A templom különlegesen gazdag felszerelésére az idézett forrásokon kívül számcs utalást találunk Kálti Márknál, Bonfininél, Pierre Choque heroldnál²⁰ és másoknál. Felszereléséből csak a legnagyobb jelentőségűek egyikét emeljük ki, azt a bizánci hatásra készült pazar miseruhát, amelyet a XVII. században koronázó palástnak alakítottak át. A miseruha felirata szerint „1031-ben ezen miseruha István király és Gizella királyné által a Fejérvár városában lévő Szűz Mária templom számára készült és adományoztatott.”²¹

Az Árpádok családi-egyházi bazilikája kezdettől fogva lényegében eltért a többi Szent István által alapított püspöki székesegyháztól. A

káptalant, mint ezt Hartvik püspök is említésre méltónak találta, egyetlen püspök, vagy érsek főhatósága alá nem helyezte, egyházi utasításokat csak a pápától kellett elfogadnia. A bazilika mindvégig elsősorban állami feladatokat látott el. Benne őrizték a szent koronát és a többi királyi jelvényt: az országalmát, a kettős keresztet, Szent István kardját, kesztyűt, saruit, övét, nyakláncát, drágakövekkel díszített aranszövésű zászlóját. Itt őrizték az ország levéltárát. Pétertől I. Ferdinándig itt koronázták királyainkat, IV. Béla kivételével, akinek ugyancsak Fehérvárt, az általa alapított Szent Péter és Pál apostolok templomában tették fejére a koronát. Ez volt a királyi esküvők színhelye — és végül itt temették el nemzeti királyaink nagyobb részét. Elsőnek magát Szent Istvánt, III. Bélát, Károly Róbertet, Nagy Lajost, Hunyadi Mátyást, végül utolsónak Szapolyai Jánost. Külön kriptája nem volt, a temetések e célra emelt sírkápolnában történtek, mint Szent István, Nagy Lajos, Mátyás király esetében, vagy — és ez volt az általános — a templom padozata alá. Az Árpádkor után királyi engedéllyel világi és egyházi méltóságok is helyet kaptak a bazilikában: Drugeth Fülöp nádor, Ozorai Pippo temesi, Rozgonyi István fehérvári főispán, Buzlai László Csókakő ura, Marczali Miklós erdélyi vajda. Ide temették fej nélkül Warkocs Györgyöt is, Székesfehérvár utolsó várkapitányát, 1543-ban.²²

A templom ismételt feldúlása, kifosztása, majd a múlt század technikai szempontból nem kifogástalan régészeti feltárásai következtében az előkerült sírok közül egyedül III. Béla és felesége, Antiochiai Anna maradványai állapíthatók meg hozzávetőleges bizonyossággal. Érdy János az 1848. évi ásatás folyamán talált rájuk a harmadik pillér tövében. Vörösmárvány koporsóban nyugodott mindkettő. III. Béla fején ezüst, nyitott halotti korona, ezüsből kovácsolt rövid, kétélű kard, jobboldalán vörösréz feszület, mellén négykaréjos zománcos mellédsz, lábainál ezüst sarkantyú, jobb karján ezüst karperec, jobb kezének mutatóján almandinköves aranygyűrű arab felirattal, baljában ezüst jogar. A kistermetű Anna királyné fején négy kereszttel díszített aranyozott ezüst halotti korona, ujján arany gyűrű, továbbá a királyné fátylának és arany csipkéjének maradványai.

Amíg a bazilika történetét az ismételt feltárások következtében aránylag jól ismerjük, Székesfehérvár középkori építés-történetét ma még a legteljesebb homály borítja. A királyi palota és a prépostság mellett, amelyek építését Szent István korára tettük, kétségtelenül a XI., de még inkább a XII. században számos egyházi és világi épülettel, templomokkal, kolostorokkal, palotákkal gazdagodott a királyi székváros. A gyér okleveles adatok javarésze a XIII. században kelt, a bennük megnevezett templomokról, kolostorokról többnyire már mint meglévőkről történik említés.

Az első épület, amelynek keletkezését szűkebb határok közé tudjuk

szorítani, a keresztesek Szent István temploma és konventje. Martirius esztergomi érsek kezdte építeni, de alig emelkedtek a falak fél magasságra, Martirius 1151-ben meghalt. A templom befejezése és a rendház felépítése Eufrozina özvegy királyné műve.²³

A hagyomány Eufrozina királynénak tulajdonítja a királyi palota Szent Imre kápolnájának kialakítását is abban a helyiségben, amelyben Szent Imre született. A kápolnáról 1234-ben már mint meglévőről történik említés.²⁴

Az 1150 körüli évekből származik a külvárosi Szent Márton templom is. Nagyszámú faragott követ azonosíthatunk e templom díszítményeivel, amelyek részint a helyszínen, részint a belső város keleti várfalából kerültek elő. A kőemlékek díszítőmotívumai — ötlevelű palmetták, amelyek a két szélső levél visszahajlik és szívalakú keretbe foglalja a motívumot —, a templom építését a páviai mesterekkel dolgozó pécsi kőfaragóműhelyhez kötik.²⁵

A Szent Péter és Pál apostolokról elnevezett plébánia templomot IV. Béla építtette még trónralépése előtt. Mivel őt már a templomban koronázták, a XIII. század harmincas éveiben készen kellett állnia.²⁶

A plébánia templommal körülbelül egy időben alapították a domonkosok Szent Margitról elnevezett templomát és monostorát. Alig öt évvel a rend keletkezése után, 1226-ban már oklevél említi székesfehérvári rendházukat.²⁷

A többi ismert épület korára a fennmaradt okleveles adatok megközelítőleg sem adnak támpontot. Így a királyi palotát, amelyben Szent Imre született, először egy 1243-ból származó pápai oklevél említi.²⁸ Hasonló a helyzet a falakon kívüli Szent Miklós prépostság esetében is, erről 1244-ben hallunk először,²⁹ egyes jelek azonban arra mutatnak, hogy a prépostságot Székesfehérvár legrégebbi intézményei közé helyezték.³⁰ A veszprémi püspök palotáját 1248-ból,³¹ a domonkos apácák kolostorát 1276-ból,³² az ágostonrendiek Szent Mihály templomát és rendházát 1303-ból,³³ a külvárosi Szent Domonkos plébánia templomot 1331-ből³⁴ származó oklevél említi, stb.

A felsorolt hézagos adatok, amelyeket a Szent Márton templom kivételével semmiféle emlékannyal nem igazolhatunk, eleven építőtevékenységet sejtetnek Székesfehérvárról. Különösen az 1150—1250 közötti évszázad az, amikor a városnak szinte minden részében új templomok, új szerzetesrendek új kolostorai emelkedtek. Ha ezekhez hozzátesszük azokat a magánházakat és palotákat, amelyekről forrásaink hallgatnak, Székesfehérvár középkori történetében a nagy, erőteljes virágkor körvonalai bontakoznak ki előttünk. III. Béla kora ez, amikor az ország minden részében lázas építkezés folyt, Esztergomtól, ahol ekkor újították meg a királyi palotát és a székesegyházat, Gyulafehérvárig, ahol ugyancsak a székesegyház átalakításán fáradoztak.³⁵ Kétségtelennek látszik,

hogy ez a korszak az, amikor Alba Regia szinte teljesen kiépült, megelőzve minden más városunkat, kivéve Esztergomot, amellyel a vezetőszerepben megosztott.

Körülbelül a tatárjárás vetett véget a székesfehérvári nagy építkezések korának. Ez a visszaesés, amely észrevétlenül lassú hanyatlássá változott, természetes következménye volt annak az eltolódásnak, amely ebben az időben Székesfehérvár rovására és Buda javára végbement. A négy szűk szigeten épült város fejlődni, tovább terjeszkedni nem tudott. Az új korszakban egy-egy templommal, kápolnával, házzal gazdagodott még, a város középkori jellegét azonban a XI—XIII. századi építkezések határozták meg.

Érdekes, hogy a fennmaradt adatok alapján nem ismerünk helyi mestereket, kőfaragóműhelyeket. Mint láttuk, Szent István építkezéseinek északolasz szobrászok dolgoztak, később, III. Béla idejében egy pécsi műhely alakította át a nagy templomot, egy másik pécsi műhely pedig a Szent Márton templomot díszítette. A továbbiakban Katalin hercegnő síremlékét — karmaiban kis állatot tartó fekvő oroszlánon nőalak áll — stílusrokonsága alapján a velencei környéki de Sanctis testvérek műhelyének tulajdonítjuk.³⁶ A műhelyhez köthető sírkövek a XIV. század végén és a XV. elején a budai domonkosok munkái. Az a sisakdíszes töredék, amelynek IRLU FAMULUS 1373 a felirata, szoros rokonságban áll Miklós fia Tamás 1373-ban a domonkosoknál készült sírkövével.³⁷ A domonkos műhelynek kell tulajdonítanunk Marczali Miklós erdélyi vajda és Rozgonyi István temesi főispán sírköveit is. Az utóbbit szoros kapcsolatot fűzi a budai Stibor János-féle sírköhhöz. A két emlék közti művészi hasonlóság olyan méretű, hogy akár egy kőfaragó munkájára is gondolhatunk.³⁸

Az utolsó fejezet Székesfehérvár középkori építéstörténetében Mátyás király uralkodásának idejére, a XV. század 70-es éveivel kezdődő időszakra esik. Ezek közül első talán a mai Szent Anna kápolna, amely bizonyos Hentel nevű székesfehérvári polgár bőkezűségéből épült a 70-es években.³⁹ Nem sokkal később hallunk a Szent Péter és Pál apostolok temploma szentélyének átalakításáról.⁴⁰ Az 1480. év táján keletkezett a bazilika északi oldalán az eredeti Szent Anna kápolna, amelyet a nagynevű prépost, Kálmáncsehi Domonkos emelt.⁴¹ Néhány év múlva kezdődött Mátyás király sírkápolnájának építése, amely 1490-ben még nem volt felszentelve. A Hentel-féle kápolna, a Mátyás kápolna s XVIII. századi metszet alapján a Szent Péter és Pál apostolok templomának szentélye hasonló alaprajzú későgótikus alkotások. Valószínűnek látszik, hogy ilyen lehetett az eredeti Szent Anna kápolna is.

A város fejlődésének, építkezéseinek alakulását, mint láttuk, Alba Regiának az állami életben betöltött szerepe, annak változása szabta meg. Több mint száz év óta tart a vita, az Árpád-kori Magyarország

fővárosa Esztergom volt-e, vagy Székesfehérvár?⁴² Kétségtelen, hogy egyes királyaink, így Szent István, III. Béla töbet tartózkodtak az esztergomi palotában, mint a székesfehérváriiban, amelynek létezését igazoló okleveles adatokon kívül jóformán nyoma sem maradt. Másfelől királyaink a középkor első felében nem kötötték magukat egyetlen székváros-hoz, hanem egész udvartartásukkal szinte állandó vándorúton voltak: az ország fővárosa tekintetében tehát a király ott-tartózkodása abban az időben nem volt olyan elengedhetetlen feltétel, mint a későbbiekben. Ha a kérdést abból a szempontból tekintjük, hol volt az állami élet súlypontja, Szent István halálától kétségtelenül Székesfehérvárnak kell adnunk az elsőséget. A koronázások, a királyi esküvők és temetkezések sűrűn követték egymást. Évenként egyszer — kezdetben augusztus 15-én, utóbb szentistvánkor — törvényt napra gyűlt össze ügyes-bajos dolgaival az ország lakossága a város előtti lapos mezőkön. Ezekből a törvénynapokból alakultak ki az országgyűlések. 1527-ig huszonkilencet tartottak Székesfehérvárt,⁴³ köztük a legfontosabbat, az 1222. évit, amikor a serviensek és a lázongó parasztok tömegmozgalma az aranybullát kényszerítette ki II. Endre királytól. Székesfehérvár központi helyzetét a magyar állam életében az első századok külső és belső háborúi is szemléletesen érzékeltetik. Akár III. és IV. Henrik német császárok magyarországi hadjáratainak mozzanatait kísérjük figyelemmel, akár a trónért vetélkedő Árpád-ivadékok küzdelmeit (így III. és IV. István összecsapását), azok mind Székesfehérvár felé való előtörésből álltak.⁴⁴

A középkor második felében Székesfehérvár lassanként elveszítette különleges helyzetét. Királyaink véglegesen Budán telepedtek meg és egyre inkább itt sűrűsödtek az állami élet fontos eseményei. A királyi koronázó és temetkezőhely azonban a középkor végéig megmaradt Fehérvár, sőt e téren igazi jelentőségét éppen az Árpád-ház kihalása után érte el. A király-koronázások XIV. században kialakult formulája szerint a törvényes királynak az esztergomi érsek a székesfehérvári bazilikában helyezte fejére a szentkoronát.⁴⁵ Az Árpád-házi királyok közül csak egy-egy választotta sírhelyéül a Boldogasszony templomot, utódaik azonban lényegesen tartották, hogy Szent István közelében nyugodjanak. Károly Róbert, Nagy Lajos, Albert, Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos sírját tartja számon a fehérvári bazilikában történetírásunk. S ide temették Szapolyai Jánost is, akinek hamvait azonban 1543-ban Szülejmán szultán kiszóratta. De nemzetközi eseményben is nem egy ízben része van a városnak: Károly Róbert s különösen Zsigmond idejében ismétlenül az európai politika színhelye. 1412-ben Ulászló lengyel király vonult be a város kapuin Zsigmond meghívására, 1413-ban és 1418-ban a cseh huszitákkal tárgyalt itt a császár-király. 1435-ben a bázeli zsinat végrehajtására ült össze nemzetközi értekezlet a város falai között, amelyre a pápa és számos uralkodó küldte követét.

Amíg a város falai között lezajló történeti eseményeket a korabeli fccrások szűkszavúsága következtében részleteiben nem ismerjük, a XV. század folyamán végbement koronázásokról, temetésekről és más ünneplés felvonulásokról színpompás leírásaink vannak külföldi történészek, életrajzírók tollából. A királyi fény érzékeltetésére ide iktatjuk a sok hasonló ceremónia egyikét: Beatrix királyné bevonulását, esküvőjét és koronázását Székesfehérvárra. Amikor a Magyarországra érkező királyné kíséretével Fehérvár felé közeledett, 1476. december 10-én Mátyás király az udvarral, az ország nagyjával és Európa minden részéből összesereglett vendégeivel Csórig eléje ment. Itt nagy máglya lobogott, hogy a hideget enyhítse, a szabad mezőn három sátor volt kibontva, egyikük kármazsin bársonnyal bélelve, a bemenetel előtt 12 vég posztó takarta hosszú távolságra a földet. Itt megállapodott a király a bosnyák király és a többi fejedelem követeinek kíséretében. Nemsokára megjelent Ujlaki Lőrinc, akit a királyné küldött előre, hogy érkezését jelentse s a királynak drága gyémánt gyűrűt és egy koszorút nyújtson át. Nem nagy távolságra követte őt maga Beatrix aranyozott zöld bársonnyal bevont drága hatlovas kocsin. Beatrix a király anyjával ült, míg a kíséret többi tagja másik, hat különböző színű lótol vont kocsin kísérte őket. Beatrix a posztóval bevont térségen szállt ki kocsijából s a király előtt térdre akart ereszkedni, amit az nem engedett meg s a sátorba vezette. Itt Rangoni Gáspár kalocsai érsek a király nevében olaszul köszöntötte az új királynét, mire ő röviden, mindenkit elbájoló kifejezésekkel válaszolt.

Trombitaharsogás jelentette a tovább indulást. A királyné fehér, a király peji paripára ült, amelyeken arannyal himzett és drágakövekkel kirakott szerszámok és csótárok fénylettek. A kiterített posztón távozásuk után az összegyülekezett falusiak az olaszokkal viaskodva osztozkodtak. A város előtt Kristóf bajor herceg és Müncheni Vilmos lovag párviadalra keltek a királyné színe előtt s oly erővel ütöttek össze, hogy mindketten lefordultak lovukról. A város kapuinál fogadta a királyt s aráját a papság szent ereklyékkal, majd Szent István egyházába kísérte őket, ahol lovaikról leszállván egy mennyezet alatt a karzathoz vezették őket, miközben ünnepélyes „Téged Isten dicsérünk” tartatott az egyházi szertartásoknak egész fényével. Ezután Mátyás Beatrixet szobáiba kísérte, ő maga a préposthoz szállt. Másnap újabb fényes istentiszteletet tartottak, a misét elbájoló zene kíséretében Gábor püspök mondta.

A királyné koronázása harmadnap volt. A király a fejedelmek és az idegen követek kíséretében érkezett elsőnek. Aztán jött a királyné is a király anyjának kíséretében és a főkarban elfoglalta a számára készített ülést. A királlyal szemben a bosnyák király ült gyöngyökkel vegyített arany szálakból szőtt paláttal, amelyen a nagy arany kapocs 500 gyémánttal és sok más drágakövel ragyogott. Megjelent a papság is Vetési Albert veszprémi püspök vezetésével. Agnuskor a királynét oltár-

hoz vezették, hogy függöny mögött levetvén felső ruháját, arany kelméből készült köntöst öltön magára, amely jobb karján és vállán nyitva volt és egy vörös-arany palástot vessen nyakába. Azalatt a bosnyák király, aki a királyi pálcát és az almát vitte kezében, Mátyás elé ment, az oltárhoz kísérte, ahol a király Beatrixszel letérdeltek. A királynét a püspök felavatta s miután a szentegyháznak hűséget esküdött, szentelt olajjal vállát megkenté. A nádor megkérdezte a királyt: kívánja-e a koronát felesége fejére tétetni? S amikor a király igennel felelt, a nádor és az ország többi nagyjai a koronázást a szokott szertartással elvégezték. Harsogó trombitaszó tudatta az összegyűlt néppel az eseményeket. A király, újra trónusán ülve, a nápolyi király fiát, Kristóf bajor herceget és sok sok más lovaggá ütött. A koronázást nagy ebéd követte két asztalnál: az elsőnél, amely négyszögű volt, a királyi pár, a nápolyi király fia, a másikonál, amely kerek volt, a nápolyi érsek, Lajos és Ottó bajor hercegek s a többi követ ülték. Huszonnégy tál ételt vittek körül. Ebéd után bajnoki viadal mulattatta a vendégeket, Frigyes lignitzi és Kristóf bajor hercegek csaptak össze s ezúttal is mindketten leestek lovukról.⁴⁶

A várost kezdetben jogi helyzete is megkülönböztette legtöbb, kevésbé jelentős városainktól. IV. Béla 1237-ben kelt oklevele szerint (bár ezt joggal túlzásnak tarthatjuk) Alba Regia szabadalmait magának Szent Istvánnak tulajdonítja, azokat a szabadalmakat, amelyek területi függetlenséget, belső autonómiát, a város templomai fölött kegyúri jogot és a város polgárainak az egész ország területén széleskörű vámmentességet biztosított. E szabadalmakat mint „fehérvári jog”-ot a később feltörekvő városok egy része is kérte és kapta. A kiváltságokban biztosított vámmentesség élénk ipari és kereskedelmi életet hozott létre a városban. Erre a királyi udvar közelsége, a gyakori ünnepek és az országgyűlések hatalmas tömegei is kedvezően hatottak. A virágzó gazdasági életről tanuskodnak a városban megtelepedett külföldi, főképpen vallon kereskedők, az utóbbiaknak külön pecsétjük is volt és jelentős számukra következtethetünk, hogy a város egyik utcáját róluk Olasz utcának nevezték.⁴⁷ A fehérvári kereskedelem fejlettségét bizonyítja a pondus albensis és a fehérvári véka elnevezések is.⁴⁸ Oklevelek pékekről, posztókról, gyolcskészítőkről, zsemlyesütőkről tesznek említést.⁴⁹ 1512-ből a Nova Civitas külvárosban (Sziget) szabócéh szabályai maradtak fenn.⁵⁰ A város lakossága a korai időben vegyes lehetett, az iparos réteget olaszok, vallonok, németek jelentették. A középkorvégi és törökkori névsorok azonban tiszta magyar lakosságról vallanak.

A város — mint említettük — a környező mocsárból kiemelkedő szigeteken épült. A mai belvárost, a királyi széket, a bajor helyét az oklevelek és a krónikák egyöntetűen Castrumnak (Város) nevezik. Az északi külvárost Civitas Exteriornak (Külső város), másképpen Budai

külvárosnak, a nyugatit Nova Civitasnak (Új Város), vagy Insulának (Sziget), a délit Nova Villának (Új falu) nevezték. A Sziget külvárostól északra, a Palota felé vezető úton kisebb szigeten falu terült el, az oklevelek Ingovány néven említik.⁵¹

Várszerű erődítésekről a korabeli forrásokban csak bizonytalan adatok vannak az Árpád-házi királyok idejében. Péter 1047-ben, amikor az általános elégedetlenség felkelésben tört ki ellene és haza hívta a vérbeli Árpád-ivadékokat, Endrét, Leventét, híveivel Fehérvár felé menekült, „a magyarok azonban átlátták szándékát,” mondja a Túróczi-krónika,⁵² „megelőzték, megszállták a város tornyait és bástyáit, kívül zárván őt a kapukon.” I. Béla trónralépésekor a törvénynapra összehívott sokaság elől, amely forrongva követelte a pogány hit visszaállítását, Béla a várba zárkozott. Nem hallunk erődítésekről a tatárjárás idejében sem, a várost nem falai, hanem a tavaszi áradástól megduzzadt mocsarak mentették meg. A török időkben több ízben megostromolt, tornyokkal megerősített vastag és hatalmas kőfalak Mátyás király korában, 1474 körül épültek.⁵³ Valószínű azonban, hogy ez a várépítkezés előtt is a várat kőfalak vették körül. Mátyás király korában, a sírkápolna építése alkalmával a bazilikától keletre lévő várfalat lebontották és a kápolna szentélyét toronyszerűen alakították ki.

A Castrum belső utcarendje alig különbözött a maitól. 1691-ben, három évvel azután, hogy a törökök ostrom nélkül feladták a várat, hadmérnöki felmérés készült, amely az erődök mellett a város utcáit is feltüntette.⁵⁴ A törökök nem sokat építkeztek a városban, egy-egy templom, fürdő, kaszárnya jelent minden építőtevékenységüket. Így ezt az alaprajzot — az 1601. évi nagy rombolások figyelembevételével — általánosságban a középkori vár utcarendjével azonosíthatjuk. A tömlőformájú, déli végén elkeskenyedő vár, — mint Evlia Cselebi mondta⁵⁵ —, északi és nyugati oldalán lévő kapuin érintkezett a külvárosokkal. Északi és déli felében három-három észak-dél irányú keskeny és kanyargó utca tagolta, amelyek közepén egy kelet-nyugat irányú hatalmas térbe futottak össze (ma: Szabadság tér). A hatalmas tér a keleti várfaltól a nyugatiig ért, egyik végében a temetőkápolnáktól körülvevett óriási bazilika, másikon a Palotai kapu. E központi téren emelkedett a nagytornyú királyi palota is, a prépostság román stílusú épülete. A hosszanti utcákat nyugat-kelet irányban keskeny, görbe sikátorok vágják keresztül a határolták el a háztömböket. A középkori utcákat, sikátorokat és tereket ma is azonosítani tudjuk a meglévő utcákkal. Csak azok az utcák változtak meg jelentéktelen mértékben, amelyek a várfalak áttörése következtében meghosszabbodtak.⁵⁶

Az egykori utca nevek azonosítása, az oklevelekben és krónikákban említett paloták, magánházak, templomok és kolostorok helyének megállapítása egyelőre csak tág határok közt lehetséges. Palotája volt a vár-

ban a veszprémi püspöknek, a prépostnak, három oklevél is megemlékezik Kálmáncsehi Domonkos prépost egykori házáról, amelyet később a Szent Miklós prépostságban helyére lépő Nagylucsei Dóczi Orbánnak, a későbbi egri, majd bécsi püspöknek adott el.⁵⁷ Ez a ház — kőből épült és 400 tiszta magyar aranyért kelt el — a Szent Péter utcában állott, amelyet feltehetőleg a mai Arany János utcával azonosíthatunk. Ugyanitt állott ugyanis a Szent Péter és Pál apostolokról elnevezett plébánia templom, azon a dombon, ahol hagyomány szerint Géza fejedelmet eltemették. Mint már megemlékeztünk róla, IV. Béla építtette, őt magát a koronázási szokásoktól eltérően itt kenték fel. A koronázási szertartásoknak I. Ferdinándig egyik színhelye volt: a templomban felállított trónuson néhány ítéletet mondott az új király, majd — a XV. századtól — aransarkantyús lovagokat ütött fel.⁵⁸ A templomot temető vette körül, amelyet a városi magisztrátus 1478-ban két kanonoki ház lebontásával megnagyobbított.⁵⁹ A plébánia templom több ízben átalakítva, sőt nagy részben átépítve a mai püspöki székesegyház formájában áll fenn.⁶⁰ A székesegyház 1864-ben, 1896-ban, majd 1925-ben végzett restaurálásai középkori falrészeket, támfalakat, mindkét toronyban gótikus mérműves ablakokat hoztak napvilágra.⁶¹ A székesegyház körül a város csatornázásakor számos középkori sírra akadtak.

Ugyancsak a Szent Péter és Pál apostolok temploma körüli kis téren állott az a kápolna, amelyet a temető megnagyobbításáról intézkedő 1478-ban kelt városi határozat mint néhai Hentel városi polgár által emelt kápolnát említ. Ez a mai Szent Anna kápolna — eredeti nevét nem ismerjük — a város egyetlen épen fennmaradt középkori épülete.⁶²

A maradéktalanul fennmaradt középkori utcarend és a török uralom békés megszűnése ellenére a város területén egyetlen eredeti formájában meghagyott középkori ház nincsen. Itt is, mint Budán, a gazdagodó és polgáriasuló XVIII. század az örökölt és nagyobbára változatlanul fenntartott házak külsejét a maga izlése szerint formálta át.⁶³ Számos helyen, ahol a második világháború harcai a későbbi vakolatot eltávolították, középkori falmaradványok bukkantak elő. A Csók István utcában a 6. és 17. számú házakon a középkori falazás nyomai az első emelet magasságáig megfigyelhetők. Az utóbbi épület sarokerkélye is középkori lábazatra támaszkodik és gótikus maradvány a lábazat mellett látható kis kőkeretes ablak is. Hasonlóképpen középkori eredetű az Arany János utca 8. számú ház, amelyben, mivel a hajdani Szent Péter utcában állott, — egyelőre bizonyíték nélkül —, talán az egykori Kálmáncsehi-házat láthatjuk. Az 1953-ban megindult lakóház tatarozási műveletek újabb középkori maradványokat hoztak napvilágra. A Jókai utca 5. számú ház utcai homlokzatán a későbbi téglasor eltávolítása gótikus ház falait szabadította ki, a mai ablakok elhelyezésével nem egyező ablakkeretnyomokkal és a földszinten kisméretű kőkeretes ablakrészlettel. Ennél is

jelentősebb emléket bontott ki a helyreállítók munkája a Zalka Máté utca 6. számú barokk házban. A kapualj jobboldalán egyszerű szegmentíves hármás ülőfülke került elő, vele szemben a baloldalon befalazott négyszögletes ajtókeret. Az épületnek a Juhász-közre tekintő emeleti részén gótikus keresztosztású ablak maradt fenn csaknem teljes épségben, míg a Zalka Máté utcai homlokzat emeletén 5 hasonló kökeretes ablak erősen töredékes formában sajnos nem került helyreállításra. Az ülőfülkét a hasonló jellegű budai szegmentíves fülkék alapján, mint amilyen az Uri utca 34. és 36. számú házak kapualjaiban ismeretesek,⁶⁴ XV. századnak tarthatjuk. A királyi palota közelsége, a maradványok természete következtében nem lehetetlen, (bár egyelőre nem is igazolható), hogy a veszprémi püspök sokat perelt háza volt egykor ez az épület.

A külvárosok középkori emlékekben még szegényebbek és az okleveles adatok azonosítása még több nehézségbe ütközik. Ennek okát nemcsak a törökkori ostromokban kell keresnünk, amikor a külvárosok szinte minden alkalommal áldozatul estek a rohamoknak, ellentétben a Castrummal, amelyet csak 1601-ben foglaltak el erőszakkal. Mint másutt is, a külváros házai a középkor végéig általában fából épültek,⁶⁵ ezeket 1490-ben maguk a lakosok,⁶⁶ 1601-ben a törökök gyújtottak fel.⁶⁷

A Budai külváros — másképpen Civitas Exterior — területén a kolostorok és templomok egész csoportját sikerült megállapítani.⁶⁸ Itt állott a falakon kívüli Szent Miklós prépostság, valószínűleg a török kincstári defterekben emlegetett Káptalan utcában. Itt állott, már egészen a külváros fala mentén a ferencesek Szent Bertalan temploma és rendháza, amely 1543-ban, amikor az ostrom előtt erőddé alakították át, elpusztult. A ferencesek közelében említik forrásaink Szűz Mária kápolnáját: itt öltözött díszbe a Budáról érkező király, mielőtt a koronázásra bevonult volna a Várba.⁶⁹ Egyelőre nem tudjuk eldönteni, ez a kápolna a Szűz Máriáról elnevezett zárdához tartozott-e, amelyet okleveles adat a Szent Miklós prépostság közelében említ. A külváros plébánia templomát Szent Domonkosról nevezték, az egykori kálvária környékén nagy számban talált sírok esetleg helyének közelebbi meghatározását engedik meg. A külvárosban volt a domonkosrendiek Szent Margitról elnevezett monostora is, valamint a Szent István kápolna, amely előtt I. Ferdinánd a koronázási ünnepségek során az esküt letette.

A bazilika s káptalanja mellett Alba Regia legjelentősebb egyházi intézménye a Sziget külvárosban — másképp Nova Civitas — álló kereszties lovagrendi Szent Istvánról elnevezett konvent volt. A keresztiesek konventjét és Szent István király utcáját az egész középkoron át különleges jogok illették meg. Helyét ma is Szigetnek nevezik: zárt tér ez, amelyet három oldalról csatorna különít el a Palotaváros többi részé-

től. A tér nyugati oldalán lévő háztelkeken a múlt század folyamán nagy tömegben szedtek ki épülethez tartozó kőanyagot. A külváros másik ismert épülete az ágostonrendiek Szent Mihály temploma és rendháza, amelyben Szapolyai János hamvait helyezték el, miután Szülejmán szultán 1543-ban a bazilikából kidobatta. A templom helyét a helytörténeti kutatás a mai Piactéren álló Mária szobor környékén kereste, valószínűbb azonban, hogy a György Oszkár tér sarkán állhatott, ahol maradványainak egy részében a török kiverése után a Szent József kápolnát rendezték be.⁷⁰ Okleveles adatok szerint a külvárosban állt egy bizonyos Szent Márk evangélista kolostor is,⁷¹ továbbá itt kereshetjük a keresztiesek kórházát a hozzá tartozó Szent Antal templommal.⁷²

Az Ingovány nevű falakon kívüli község Szent Kozma és Damján templomát egy 1537-ből származó oklevél említi.⁷³

A Castrumtól délre eső Nova Villában — magyar neve nem ismeretes — a Szent Márton templom szintén a koronázási szertartások leírásaiból ismeretes. Közvetlenül a koronázási domb mellett emelkedett, amelyre a Szent Péter és Pál apostolok templomában lezajlott ceremóniák után lovagolt ki kíséretével az új király és a dombon kardjával a négy égtáj felé suhintva jelképes ígéretet tett, hogy az országot bárhonnán jövő támadás ellen megvédelmezi. I. Ulászló a hagyományos kardvágásokat a templom magas tornyában végezte el, az ablakon erősen kihajolva. A törökkori metszetek egy toronnyal ábrázolták. A templom az 1601. évi ostrom idején tűz áldozata lett, köveinek egy részét a Castrum várfalának modernizálásához használták fel.⁷⁴

A város temetői középkori szokás szerint a templomok környékét foglalták el. Ezek nyomait a bazilika, a Szent Péter és Pál apostolok temploma, a Szent Domonkos és a Szent Márton templomok körül előkerült sírleletek tanúsítják. Külön temetkeztek a Szigetben a templomosok is. De ismerünk népes és kiterjedt temetőket a város falain kívül is, a mai Móri és Zámolyi út külső részein és a Sóstó mellett.

A város gazdagságáról és szépségéről csak igen halvány képet adnak a korabeli leírások. Dzselaizáde Musztafa írta 1543-ban: „Szép és szilárd építésű város, kifogástalan kőházakkal és kastélyokkal, a paradicsomhoz hasonló gyönyörű palotákkal, igen magas templomokkal és tornyokkal a csodálatos alakban művészileg épített zárdákkal.”⁷⁵

A középkori város képe nem lenne teljes, ha nem emlékeznénk meg a magyar művelődés történetében elfoglalt helyéről. Nevezetes káptalani iskoláját kétség kívül maga Szent István alapította, amelyben az Európaszerte szokásos tanterv szerint oktatták az elemi ismereteket és a hét szabad mesterséget.⁷⁶ Később valószínűleg a szerzetesrendek is tartottak fenn iskolákat, elsősorban a domonkosok. Székesfehérvár 1490. és 1543.

évi ostromainak leírásaiban ismételtén találkozunk a tanulmányosság említésével, akik hősiessen részt vettek a védelemben és áldozatul estek a győzők megtorlásának.⁷⁷

A prépostok a királyi bazilikával kapcsolatos feladataik mellett hosszú időn át a királyi kancellária vezetői is voltak. Jelentős részük külföldi, vagy külföldet járt nagyműveltségű férfiú, akikből püspökök és érsekek egész sora került ki. A kancellária, az országos levéltár magától értetődően a magyar történetírás egyik fontos állomáshelyévé avatta a királyi várost. A latinnyelvű irodalomnak olyan alkotásai készültek Székesfehérvár ódon falai között, mint a XII. századi székesfehérvári Krónika, a Gesta Ungarorum egyik folytatása,⁷⁸ és a Bécsi Képes Krónika. Az utóbbi szerzője Kálti Márk székesfehérvári örkanonok, aki a koronázó templomban az ország kincseit, kiváltságos leveleit, az Árpád-királyok tetemeit, nekrológiumait, gestáit és legendáit volt hivatva őrizni. Itt, e történeti emlékekkel megszentelt és kútfőkben gazdag helyen szerkesztette meg, bizonyára Nagy Lajos király rendeletére a magyarok történetét.⁷⁹

A renaissance idők nagy humanistái közül Nagylucsei Dóczi Orbán Eger, majd Bécs püspöke a XV. század 70-es éveiben a Szent Miklós falakon kívüli káptalan prépostja volt. Korának egyik legnagyobb maecenasa, kulturális célokra, építkezésre, berendezésekre igen nagy összegeket költött, — esetleg már Fehérvárot is. Bonfini és Galeotti elismerésekkel írtak tudományszeretéről. Galeotti könyveit is említi. Könyvtárának csekély számú fennmaradt emléke — valamennyi egi püspök korából — a humanizmus és a neoplatonizmus lelkes hívének mutatja.⁸⁰ Kétségtelenül Székesfehérvárt volt könyvtára Nagylaki István kanonoknak. Igénytelen kiállítású breviáriumban — készült 1489-ben — a 496. oldalon ez áll: „Ezt a könyvet, vagy breviariumot készítette Nagylaki István székesfehérvári és bácsi kanonok, valamint az említett székesfehérvári templom Szent László király oltárának őre.”⁸¹

A legfontosabb név azonban a renaissance-kori Székesfehérvár történetében Kálmáncsehi Domonkosé. 1462—73 között a Szent Miklósról nevezett káptalan prépostja, majd több mint húsz éven át, 1474—1495 időszakban székesfehérvári prépost. 1495-ben nagyváradi, majd erdélyi püspök, 1503-ban kalocsai érsek. Ekkor halt meg. Az egyetemet Bécsben végezte. Kitűnő diplomata, akinek nagyszerű szónoki képességeit, megnyerő modorát és széleskörű tudását több ízben vette igénybe Mátyás király, majd II. Ulászló kényes külföldi tárgyalások alkalmával. Mátyás király temetésekor ő mondta a gyászmisét, a ravatalra helyezett gyönyörű pajzsot, amelyet Kálmáncsehi címere ékesített, most Párizsban őrzik. A bazilikát újabb, Szent Annáról nevezett kápolnával gazdagította és annak méltó fenntartása érdekében 300 magyar aranyért Sárkeresztúron birtokot szerzett számára.⁸² Emléktáblával jelölte meg a házat, ahol

Szent Imre született. A felirat Pray György leírása szerint:⁸³ „Reveren... Patr... Dominici... Prepositi... Hic Divi Stephani Carissima Proles Dux Emericus dicitur esse Natus.” A feliratot 1734-ben találták, később azonban ismét nyoma veszett. Mindezeknél jelentősebbek azonban könyvei, amelyek címe díszít. A korábban Lambachban őrzött kódexről — 1939 óta az Országos Széchényi Könyvtáré — Hoffmann Edit ezeket írja: „A legszebb magyarországi kéziratok közé tartozik. Színeinek és aranyozásának rendkívüli pompája, dekorációinak ötletes gazdagsága a vele rckon kéziratokat erősen felülmúlja. A díszesen illuminált lapok pazar bőségben árasztják el a kéziratot s a figurális, kedvesen naiv ötletekben kifogyhatatlan kis kompozíciók nagy tömegének adnak érvényesülési lehetőséget.”⁸⁴ A kötetet Franciscus de Castello Ithallico de Mediolano készítette Mátyás király budai könyvfestő műhelyében. Kálmáncsehi másik breviáriuma a bécsi Lichtenstein gyűjteményben van. „A kézirat, amely rendkívül gazdagon van illuminálva, számtalan díszes iniciáléval és lapdíszítéssel, a magyar könyvfestészet egyik legfontosabb emléke,” mondja róla Hoffmann Edit.⁸⁵ A könyv 200. lapján lévő bejegyzés szerint 1481-ben készült a székesfehérvári prépost számára. Ugyanerre az időre tehető Kálmáncsehi zágrábi misszáléja is, amelyet ugyanúgy, mint az első kettőt, Franciscus de Castello festett.⁸⁶ A negyedik kéziratot Chester Beatty londoni gyűjtő szerezte meg. 166. oldalán ez áll: „Hec frater Stephanus de Chahol ordinis minorum domino Dominico prepositi Albensi 1492. (Ezt a könyvet Csaoli István ferences testvér készítette Domonkos székesfehérvári prépostnak 1492-ben).”⁸⁷ Kálmáncsehi fennmaradt könyvei egyházi célokra szolgáló kódexek. Hogy a prépostnak humanista könyvei is voltak, csaknem bizonyosra vehetjük, mert tudjuk, milyen bensőséges viszonyban volt Vitéz Jánossal és magával Mátyás királlyal.⁸⁸

Ez volt tehát a város, amely öt évszázadon át halmozta fel falai között a magyar művészet és szellem kincseit. Ez a gazdagság a kor alkonyán akaratlanul hozzájárult ahhoz, hogy Mátyás király örökét a tehetségtelen Jagellók szerezzék meg. Fél évvel a nagy király halála után a Habsburg trónigény érvényesítésére Miksa római király, a későbbi császár akadály nélkül vonult be az országba és landsknechtjeivel ostrom alá vette a felkészületlen várost. Egy külvárost felgyújtottak, néhány ágyúlövést adtak le a kapukra; a bajorok, szászok és csehek megmásták a rosszul védett falakat. A város elesett. A szabadjára engedett zsoldosok kifosztották a templomokat, a bazilikát és feldúlták Mátyás király sírját. Ostrom alá vették Kálmáncsehi Domonkost, aki a templom kincseivel a magasabb toronyba menekült és elkeseredett bátorsággal védekezett. Szorult helyzetéből maga Miksa mentette meg, aki Szent Kálmán hermájának elkobzása után szabad elvonulást engedett számára a bazilikában elhelyezett kincsekkel együtt. A zsákmányon összevesző zsoldosok vonakodtak követni Miksát, hogy a kulcsait felajánló Buda felé foly-

tassa diadalmas előnyomulását. Hosszabb veszteglés és hiábavaló alkudozás után fel kellett hagynia terveivel és visszavonulni Bécsbe. Székesfehérvárt, ahol kisebb őrsége maradt, sorsára hagyta, hogy a Jagellók, akik nem tudták megtartani Mátyás birodalmát, hatalmát, újabb ostromok, a teljes pusztulás felé sodorják.⁸⁹

J E G Y Z E T E K

1. Székesfehérvár XVIII. századi topográfiai viszonyaival megjelenés előtt álló „Székesfehérvár” című könyvemben foglalkozom.
2. *Fitz J.*: Hogyan alakult ki a mai Székesfehérvár? FN 9 (1954) 31. sz.
3. A nemrég elhunyt Fehér Géza nek, a magyarországi szlávság kitűnő kutatójának megállapítása.
4. Hasonló jelentésű a mostanában feltárt Sarkel kazár város neve.
5. Fehér Géza megállapításai.
6. *Hóman B.* — *Szekfü Gy.*: Magyar történet. (Bp. 1—8. köt.) 1, 173.
7. Aus dem Denwürdigkeiten der Helene Kottanerin. (Leipzig 1864) 69.
8. *Győrffy Gy.*: A szávaszenüdemeteri görög monostor XII. századi birtokösszeírása. MTAK 2 (1952) 336—
9. *Aljöldi A.*: Epigraphica III. AÉ (1940) 195—
10. A bazilika adatait, leírását *Dercsényi D.*: A székesfehérvári királyi bazilika (Bp. 1943, 167 p. 3 mell.) című munkájából vettük. — Ugyanebben a sorozatban *Fitz J.*: A székesfehérvári középkori bazilika (IKMK B. 2. sz.) foglalja össze a bazilikára vonatkozó legfontosabb tudnivalókat.
11. *Nagy E.*: A székesfehérvári István koporsó keletkezése. MűvÉrt 2 (1954) 101—
12. Szabó Károly fordítása. Marci Chronika De gestis Hungarorum. (Pest 1867) 108.
13. Kardos Tibor fordítása. Kálti Márk Képes Krónikája. (Bp. 1938) 68.
14. Wilhelm Peter Zimmermann augsburgi rézmetsző metszetei ezek, amelyeknek egy része *S. Dilbaum*: Eikonographiajában jelent meg (Nürnberg 1605). A kutatás eddig nem igazolta, hogy Zimmermann járt volna a helyszínen, a metszetek azonban a topográfiai ismereteinkkel mindenben egyező képet adnak, ami lehetetlen helyszínen készített vázlat nélkül. Bővebben foglalkozom Zimmermann metszeivel „Székesfehérvár ábrázolása XVII. századi emlékműben” című tanulmányomban (NK 54/55 [1955/56] 46—).
15. *Fitz J.*: Adatok Székesfehérvár középkorához. Fehérvár 1 (1955) 68.
16. Így látjuk a város 1601-ből származó hadmérnöki rajzán.
17. Érdy J. fordítása. XII. fejezet 17—18.
18. *Fitz J.*: Török történetírók Székesfehérvárról. FN 10 (1955) 2. sz.
19. *Thury J.* — *Karácson I.*: Török történetírók. (Bp. 1893—1916, 1—3. köt.) 2, 253—
20. *Dobosy*: Pierre Choque, Anna magyar királyné francia kísérője. (Bp. év n.) 35.
21. Az eredeti szöveg: ANNO INCARNATIONIS CHRISTI MXXXI INDICATIONE XIII A STEPHANO REGE ET GISELA REGINA CASULA HAEC OPERATA ET DATA ECCLESIAE SANCTAE MARIAE SITAE IN CIVITATE ALBA.
22. *Po'gár I.*: A székesfehérvári bazilika múltja. (Székesfehérvár 1936, 96 p., 1 térk.) 80.
23. *Fejér Gy.*: CD II. 283
24. U. o. VII. 1, 310.
25. *Fitz J.*: A középkori Szent Márton templom Székesfehérvárott. MűvÉrt 5 (1956) 26—
26. *Fitz J.*, i. m. 66. (15. j.)
27. *Károly J.*: Fejér vármegye története. (Székesfehérvár 1896—1904, 1—5. köt.) 2, 170.

28. *Fejér Gy.*, i. m. IV. 1, 301.
 29. U. o. IV. 1, 356.
 30. L. a Székesfehérvári Szemle 11. kötetében megjelenő „A székesfehérvári ökeresztény oltárkorlát eredetéhez” című cikkemet.
 31. HO VI. 1.
 32. 1276-ban Margit királylány boldoggá avatásakor Sennyei Katalin vallo-
 mása: „A fejevári klostrobomban kedeg volt három esztendeig.”
 33. L. az IKMK A. sorozatában megjelenő „Alba Regia” című tanulmá-
 nyomat.
 34. *Károly J.*, i. m. 677—, XXXIII. okl.
 35. *Gerevich T.*: Magyarország románkori emlékei. (Bp. 1938, 843 p.) 75.
 36. *Dercsényi D.*, i. m. 101.
 37. U. o. 97.
 38. U. o. 101—
 39. *Fitz J.*, i. m. 68. (15. j.)
 40. U. o. 67. — *Károly J.*, i. m. 2, 671—, XXXI. okl.
 41. *Fitz J.*, i. m. 68. (15. j.)
 42. Baranyai Ferenc 1823-ban megjelent *Disquisitiono*ja indította meg az élénk
 polémiát. *Gerevich Tibor* idézett munkájában (35 j.) határozottan állást
 foglalt Esztergom mellett, amelyet egyetlen fővárosnak tartott. Székes-
 fehérvár „székes” elnevezését a bazilika szentélyében álló királyi szék-
 től származtatta (i. m. 75—). Ezzel szemben a Fehérvár név jelentése
 mellett hivatkozhatunk arra a jelentős számú középkori oklevélre, ame-
 lyek Alba Regiát mint királyi székhelyet nevezik meg. (Felsorolásukat
 l. *Károly J.*, i. m. 2, 236—)
 43. *Juhász J.*: A múzeumegyesület előterjesztése a Székesfehérváron tartott
 országgyűlések és koronázások megőrkítéséről. SzSz 6 (1936) 95—
 44. Ezekkel az eseményekkel részletesebben foglalkozom rövidesen megje-
 lenő „Székesfehérvár” című könyvemben.
 45. *Dercsényi D.*, i. m. 49.
 46. *Fraknói V.*: Hunyadi Mátyás király élete. (Bp. 1890) 247.
 47. *Károly J.*, i. m. 2, 253.
 48. U. o. 2, 256—
 49. *Fejér Gy.*, i. m. X. 5, 702.
 50. *Károly J.*, i. m. 2, 538.
 51. „Alba Regia” című készülő munkámból vett adatok. Ott bővebben.
 52. *Túróczy Krónika* 47.
 53. L. az 51. jegyzetet.
 54. U. o.
 55. *Fitz J.*: Milyennek látta Evlia Cselebi Székesfehérvárt 1664-ben? FN 9
 (1954) 258. sz.
 56. Ady Endre utca, Március 15-e utca, István tér. A topográfiára vonatkozó
 megállapításokat említett „Alba Regia” munkámból vettem át.
 57. *Károly J.*, i. m. 2, 632—, IX. okl.
 58. *Fitz J.*, i. m. 66— (15. j.)
 59. *Károly J.*, i. m. 2, 671—, XXXI. okl.
 60. *Fitz J.*, i. m. 66— (15. j.) — A mai székesegyház elődjét sokáig egy
 nem igazolható Szent Jakab templomban keresték.
 61. *Polgár I.*: Tanulmány a fehérvári székesegyház megújításából. SzSz 6
 (1936) 102—
 62. *Fitz J.*, i. m. 67— (15. j.)
 63. Ezzel a kérdéssel „Székesfehérvár” című készülő könyvem Stuhlweissen-
 burg fejezetében részletesen foglalkozom.

64. *Horváth H.*: Buda a középkorban. (Bp. 1932) 76—
 65. *Gerevich L.*: Gótlakus házak Budán. BpR 15 (1950) 143—
 66. *Istvánffy M.*: *Historia Regni Hungariae*. (Vienna—Praga—Tergeste
 1768, 555 p.) 12.
 67. *Fitz J.*: Székesfehérvár ostroma 1601-ben. FN 9 (1954) 294, 300. sz.
 68. *Fitz J.*: A székesfehérvári Budai külváros középkori templomai. IKMK
 A. 3. sz.
 69. Ez a szokás annyira hozzá tartozott a koronázási ceremóniákhoz, hogy
 Túróczy megrovandónak találta Kis Károly királyt, aki nem tért be a
 kápolnába, hanem egyenesen a bazilikába vonult, fegyverek csörgése
 közepett. (*Túróczy*, i. m. 2, 7.)
 70. *Fitz J.*: Kutatás középkori templom és temető után Székesfehérvárott,
 a Palotavárosban. FN 10 (1955) 49. sz.
 71. *Mályusz E.*: Zsigmondkori oklevéltár. (Bp. 1951, 795 p.) 135, 1081. sz.
 72. *Fejér Gy.*, i. m. IX. 4, 260. és IX. 7. 302.
 73. *Károly J.*, i. m. 2, 652—, XXII. okl.
 74. *Fitz J.*, i. m. 29— (25. j.)
 75. *Thúry J.* — *Karácson I.*, i. m. 2, 255.
 76. *Hóman B.* — *Szekfü Gy.*, i. m. 1, 208.
 77. *Werner A.*: A székesfehérvári kat. főgimnázium története. (Székesfehér-
 vár 1896, 76 p.) 9.
 78. *Hóman B.* — *Szekfü Gy.*, i. m. 1, 395.
 79. *Horváth J.*: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. (Bp. 1931, 312 p.) 65.
 80. *Hoffmann E.*: Régi magyar bibliofilek. (Bp. 1929, 304 p.) 126—
 81. U. o. 130—
 82. *Fitz J.*, i. m. 69. (15. j.)
 83. *Pray Gy.*: *Dissertatio de Sancto Emerico*. 73.
 84. *Hoffmann E.*: *Franciscus de Castello Ithallico de Mediolano* és szerepe
 a budai könyvfestő műhelyben. MMűv 9 (1933) 42—
 85. *Hoffmann E.*, i. m. 112. (80. j.)
 86. *Hoffmann E.*, i. m. 46. (84. j.)
 87. *Hoffmann E.*, i. m. 117. (80. j.)
 88. U. o. 119.
 89. *Juhász J.*: Német világ Fehérvárott. — Városunk I. Miksa római király
 birtokában (1490. nov. 17. — 1491. júl. 26.) SzSz 6 (1936) 1—

HASZNALT RÖVIDÍTÉSEK:

AE	Archaeologiai Értesítő
BpR	Budapest Régiségei
CD	Codex diplomaticus Hungariae
FN	Fejér megyei Néplap
HO	Hazai Okmánytár
IKMK	István Király Múzeum Közleményei
MMűv	Magyar Művészet
MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-történelmi Osztályának Közleményei
Művtört	Művészettörténelmi Értesítő
NK	Numizmatikai Közöny
Sz	Századok
SzSz	Székesfehérvári Szemle
TGy	Tudományos Gyűjtemény
UMM	Új Magyar Múzeum

I R O D A L O M

Székesfehérvár középkori múltja iránt érdeklődők tájékoztatására a fontosabb irodalom:

- Bartoniek Em-na:* A magyar királykoronázások története. (Bp. év n. 179 p.)
Csánki Dénes: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. (Bp. 1897. 1—5. köt.)
Csapó Kálmán: Székes-Fehérvár története. (Székesfehérvár 1861, 156 p. 3 t.)
Dercsényi Dezső: A székesfehérvári királyi bazilika. (Bp. 1943, 167 p.)
Fitz Jenő: Adatok Székesfehérvár középkorához. Fehérvár 1 (1955) 64—71
Fitz Jenő: Ásatások, leletmentések. IKMK E. 1. sz. 3—5
Fitz Jenő: A Budai külváros középkori templomai. SzSz 10 (1955) 23—33
Fitz Jenő: Hogyan alakult ki a mai Székesfehérvár? FN 9 (1954) 31. sz.
Fitz Jenő: Kálmancsay vagy Kállmancséhy Domonkos? SzSz 10 (1955) 58—60
Fitz Jenő: A középkori Székesfehérvár. (Székesfehérvár 1956, p.) IKMK B. 11. sz.
Fitz Jenő: A középkori Szent Márton templom Székesfehérvárott. MűvÉrt 5 (1956) 26—30
Fitz Jenő: Kutatás középkori templom és temető után Székesfehérvárt, a Palotavárosban. FN 10 (1955) 49. sz.
Fitz Jenő: A székesfehérvári Budai külváros középkori templomai. (Székesfehérvár 1956, 15 p.) IKMK A. 3. sz.
Fitz Jenő: A székesfehérvári középkori bazilika. (Székesfehérvár 1956, 16 p.) IKMK B. 2. sz.
Fitz Jenő: Vezető a középkori romkertben. (Székesfehérvár 1955, 16 p.) IKMK D. 1. sz.
Forster Gyula: Székesfehérvár koronázó temploma. III. Béla magyar király emlékezete. (Bp. 1900) 1—17. p.
Gyurkovics György: Székesfehérvárnak két nevezetes oklevele. TGy (1825) 2, 49—55
Henszlmann Imre: Magyarország őkeresztény, román és átmenet stílusú emlékeinek rövid ismertetése. (Bp. 1876)
Henszlmann Imre: A székesfehérvári ásatások eredménye. (Pest 1864, 266 p. 9 t.)
Henszlmann Imre — Reissenberg Lajos: A nagyszebeni és székesfehérvári régi templom. (Bp. 1883)
Juhász József: Német világ Fehérvárott. — Városunk I. Miksa római király birtokában (1490. nov. 17. — 1491. júl. 26.).
Juhász József: A Székesfehérváron tartott országgyűlések és koronázások. SzSz 6 (1936) 93—97
Kádár Zoltán: A székesfehérvári István-koporsó ikonográfiája. MűvÉrt 4 (1955) 201—204
Kápolnai P. István: I. Miksa császárnak Bécs és Székesfehérvár elfoglalására vonatkozó 1490. évi feljegyzései. Sz 19 (1885) 156—164
Károly János: Fejér vármegye története. (Székesfehérvár 1896—1904, 1—5. köt.) 2. kötete.
Lovassy Andor: Francia írások Székesfehérvárról (1502—1936). Székesfehérvár 1939, 32 p.)

- Marosi Arnold:* A szárazréti középkori temető. SzSz 6 (1936) 48—50
Marosi Arnold: Székesfehérvár a honfoglalás és Szent István korában. SzSz 8 (1938) 5—15
Nagy Emese: A székesfehérvári István koporsó keletkezése. MűvÉrt 2 (1954) 101—106
Pauer János: Historia Diocesis Alba Regalensis. (Albae-Regiae 1877, 527 p. 12 t.)
Pauer János: Székes-Fehérvárott koronázott királynők. (Székesfehérvár 1872, 42 p.)
Pauer János: Történelmi fejtegetés. Hírlapilag támasztott e kérdés fölött: Mi volt Domokos fehérvári prépost családi neve? (Sz. Fehérvárott 1870, 42 p.)
Philipp István: Az ősi Budai kapu. SzSz 1 (1931) 3. sz. 2—5
Podhradczky József: Székesfehérvár régi állapotát ismertető oklevelek. Magyar Történelmi Tár 6 (1859) 233—244
Polgár Iván: A székesfehérvári bazilika múltja. (Székesfehérvár 1936, 96 p. 1 térk.)
Régi Székes Fejérvárról Jegyzetek. TGy (1818) 6, 32—53
Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története. (Pest 1870, 1—2. köt.)
Szoorényi József: Székes-Fejérvár. UMM 1 (1851) 8, 405—430
Varjú Elemér: Szent István koporsója. MMűv 6 (1930) 372—379

ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI

Szerkeszti: FITZ JENŐ

MEGJELENTEK :

A. (tudományos) sorozat:

1. Wathay Ferenc Énekeskönyve	50 Ft.
2. <i>Fitz Jenő</i> : Kiadatlan Hercules domborművek Fejér megyében	2 Ft.
3. <i>Fitz Jenő</i> : A székesfehérvári Budai külváros középkori templomai	3 Ft.

B. (népszerű) sorozat: Múzeumi Füzetek

1. <i>Fitz Jenő</i> : Csókakő vára	1 Ft.
2. <i>Fitz Jenő</i> : A székesfehérvári középkori bazilika	2 Ft.
3. <i>F. Petres Éva</i> — <i>Fitz Jenő</i> : Fejér megye rövid története I.	3 Ft.
4. <i>Fitz Jenő</i> : Séta a régi Székesfehérvárról	3 Ft.
5. <i>Radeitzky Jenő</i> : Székesfehérvár madárvilágáról	2 Ft.
7. <i>Fitz Jenő</i> : Török erődítések Fejér megyében I.	2 Ft.
8. <i>Fitz Jenő</i> : Török erődítések Fejér megyében II.	2 Ft.
11. <i>Fitz Jenő</i> : A középkori Székesfehérvár	3 Ft.
12. <i>Fitz Jenő</i> : Végvári harcok Fejér megyében	3 Ft.

C. sorozat: Székesfehérvári Szemle

10. kötet, 1955. év.	5 Ft.

D. (múzeumi vezető) sorozat:

1. <i>Fitz Jenő</i> : Vezető a középkori romkertben	elfogyott
2. Vezető az István Király Múzeum kiállításában	2 Ft.

E. sorozat: A Fejér megyei múzeumok évi jelentései

1. 1955. év	3 Ft.

ELŐKÉSZÜLETBEN :

A. (tudományos) sorozat :

4. *Fitz Jenő*: Iphigenia és Orestés menekülése a taurusoktól

B. (népszerű) sorozat: Múzeumi Füzetek

6. Wathay Ferenc Énekeskönyve
9. *Boross Mihály*: Fejér megye 1848-ban
10. *Nagy Lajos*: Fejér megye rövid története II.

C. sorozat: Székesfehérvári Szemle

11. kötet, 1957. év

E. sorozat: A Fejér megyei múzeumok évi jelentései

2. 1956. év

Az ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI Fejér megye története, műemlékeire, néprajzi és természettudományi kincseire vonatkozó tudományos (A. sorozat és Székesfehérvári Szemle), népszerű (B. sorozat) és múzeumi vonatkozású (D. és E. sorozat) tanulmányokat közöl.

A *Múzeumi Füzetek* (B. sorozat) 1957 folyamán hat számban (13—18. sz.) jelenik meg. A hat szám előfizetési díja 12 Ft.

